

הישיבה המאתיים ושלושים (ר"ל)

ביום כ"ט במרחשוון התשנ"ז (11 בנובמבר 1996) בשעה 16.00, בבית האקדמיה בירושלים.

*לצד הדיון בגבה, כדאי לרשום הערת המזכירות המדעית על עניין קטן בבינוני. ההחלטה התקבלה בוועדת הדקדוק ביום א' בשבט תשמ"ה - 23 בינואר 1985, והייתה אמורה להתאשר בישיבת המליאה קע"ג-קע"ד. אבל שם לא נרשם עניין קטן כלל. בכל זאת נרשמה ההחלטה בקובץ ההחלטות. כדאי להעיר על כך בהזדמנות זו, אגב גבה, ולטעון שההחלטה אושרה במליאה אף שלא נרשמה שם.

הנוכחים: החברים הגב' ש' הראבן והא' א' אבנר, ע' אורנן, מ' אור, ש' אירמאי, י' בלאו, ז' בן-חיים, מ' בר-אשר (י"ר), א' דותן, י' יהלום, א' מגד, ש' מורג, י' סמילנסקי, גב"ע צרפתי, מ"צ קדרי וי' רצהבי;
 החברים-היועצים הגב' קציעה כ"ץ והא' י' בן-טולילה, א' יבין, י' מנצור, א' שמעוני וש' שרביט;
 המנהל הכללי, הא' נ' אפרתי; חברי המזכירות המדעית, הגב' ע' גונן, ר' גדיש, ק' דובנוב, צ' זמירי ומ' זמלי והא' ר' אירמאי, ג' בירנבאום וי' עופר;
 יועצת הלשון בקול ישראל, הגב' ר' אלמגור-רמון; הגב' ס' ברק ממכון מזי"א;
 בני משפחתו של יגאל ינאי ז"ל.

- סדר היום:**
- א. דברי הערכה לד"ר יגאל ינאי ז"ל
 - ב. ברכות לס' יזהר ולא' מגד
 - ג. אישור זיכרונות הדברים של ישיבות קודמות
 - ד. מינוי ועדה לבחינת סגולות המועמדים לאקדמיה
 - ה. ענייני דקדוק: 1. ניקוד ה"א הידיעה ומילת השאלה 'מה'; 2. צורת הבינוני של גָבָה; 3. ניקוד השמות מטס, משט ומטח; 4. החלטות נוספות של ועדת הדקדוק
 - ו. מילים בשימוש כללי: התעדה, קומֶדֶית מצָבִים, ערוץ

א. דברי הערכה לד"ר יגאל ינאי ז"ל

הא' בר-אשר: חברי האקדמיה, אני מתכבד מאוד לפתוח את הישיבה המאתיים ושלושים של האקדמיה. נפתח בדברי הערכה למזכיר המדעי של האקדמיה, הפרופ'

א. דברים לזכר יגאל ינאי ז"ל

מ' בראשון: חברי האקדמיה, אני מתכבד לפתוח את הישיבה המאתיים ושלושים של האקדמיה. נפתח בדברי הערכה למזכיר המדעי של האקדמיה, הפרופ' יגאל ינאי, שהלך לעולמו ב"ד בכסלו תשנ"ו. יאמר דברים חבר המזכירות המדעית האד' יוסף עופר.

י' עופר:

לזכר יגאל ינאי ז"ל

חברי האקדמיה, בני משפחת ינאי: הגב' עדינה ינאי, רונית וטל. הפרופ' יגאל ינאי זיכרונו לברכה, שהיה המזכיר המדעי של האקדמיה ללשון בשנים תשמ"ב עד תשנ"ב, הלך לעולמו ביום י"ד בכסלו תשנ"ו, 7 בדצמבר 1995, והוא בן חמישים ושמונה שנים.

יגאל ינאי נולד בפרדס חנה, ותחילת לימודיו הייתה שם ובחדרה הסמוכה. אחר כך למד באוניברסיטה העברית בירושלים לשון עברית, מקרא וספרות, והשלים בה בשנת תשכ"ד את התואר השני בחוג למקרא ובחוג לספרות עברית.

אחר כך נסע הוא ומשפחתו לתקופות של שליחות בצ"ל ובארצות הברית. את עבודת הדוקטור כתב באוניברסיטת קליפורניה בלוס אנג'לס, בהדרכת פרופ' לסלאו, בנושא השורשים המרובעים בעברית. בשו"ב לארץ הורה באוניברסיטאות חיפה ובאר-שבע, ובשנותיו האחרונות – גם בטכניון במחלקה ללימודים כלליים. כן שימש כמתאם הוראת העברית בהיברו יוניון קולג' בירושלים.

יגאל היה מרצה מבוקש, והרצה גם בכנסים מדעיים בין-לאומיים וגם לקהל הרחב, בעיקר לחיילים בהיותו קצין הסברה.

כאמור, נתמנה יגאל בשנת תשמ"ב למזכיר המדעי של האקדמיה. הוא שימש עורך זיכרונות האקדמיה ומרכז של ועדת הפיסוק, של ועדת הדיפלומטיה, של ועד המינוח ושל הוועד המשותף. הוא עסק בפיתוח קשרי האקדמיה עם הציבור, השיב לפניות הציבור בכתב ובעל-פה, הנחה ביקורים של יחידים וקבוצות באקדמיה, וטיפל בקשריה של האקדמיה עם מוסדות אחרים בעולם ועם התקשורת.

משהו מיינו הטוב של יגאל ינאי אפשר לטעום מעל דפי לשוננו לעם, הלוא הן תשובותיו לציבור החתומות בראשי התיבות י"ן. פעם סח לי שמאיר מרן ע"ה הוא שזיכהו בראשי התיבות האלה כמעט בעל כורחו משום שחשש לכתוב רק י"ד ויו"ד, כדרך שכותבים שם שמים בסידורים.

לפני שהתחלתי בעבודתי במזכירות המדעית, הכרתי את יגאל מצפייה אקראית בתכנית הטלוויזיה פיצוחים. בנוכחותו באולפן כיועץ לשון, על אף הזמן המדוד במשורה שניתן לו, השכיל להקנות לתכנית הבידור הקלילה ממד מיוחד של הרחבת דעת ורחבות אופקים.

משכאתי למזכירות המדעית, בשנת תש"ן, הדרך אותי בעבודתי באקדמיה. התרשמתי מידיעותי המקיפות בתחומים שונים של העולם המודרני ומן השמחה שבה

הציג את דבריו, כשהוא מפליג מעניין אחד למשנהו מתוך הסתכלות אופטימית על העולם ועל אתגריו ומתוך רצון לשתיף אחרים בידיעותיו.

כיוון שהיכרותי עם יגאל הייתה במזכירות המדעית של האקדמיה, אתרכו כאן בסדרה של מאמרים פרוגרמטיים שפרסם בלשונונו לעם בשנים תשמ"ד-תשמ"ה, ובהם התווה קווים לפעולתה של האקדמיה ללשון העברית, ושל המזכירות המדעית בתוכה. המאמרים מפורטים ומעמיקים, ועם זה כתובים בלשון קלה ומובנת. יש בהם סקירה של פעולות הנעשות באקדמיה והתוויית המשימות והאתגרים העומדים לפניה בטווח הקצר ובטווח הארוך.

המאמר על "המחשב בשירות האקדמיה ללשון העברית" נקרא היום, בשנת תשנ"ז, בחיוך של ביטול: מה רבות? והלא טבעי ומובן מאליו שיש להשתמש במחשב לצורך הכנת מילון או קונקורדנציה, אולם בעת כתיבת הדברים האלה היה בהם חידוש גדול של קדמה וטכנולוגיה. יגאל מסביר ומדגים לקוראים את היתרונות בשימוש במחשב במפעלי האקדמיה, ומציין את חזונו של פרופ' בן-חיים יבל"א, שנאבק על שילובו של המחשב בעבודת המילון ההיסטורי בעוד רבים פקפקו בתועלתו.

יגאל לוחם את מלחמתה של האקדמיה כנגד הלועגים לקביעותיה ולהמלצותיה וכנגד המערערים על הצורך בהמשך קיומה. עם זאת הוא מותח ביקורת על היעדר פרסום נאות של תוצאות עבודת האקדמיה, ששורשיו כבר בימי ועד הלשון. יגאל מוצא שהסיבה העיקרית, כאז כן עתה, היא "חסרון כיס מתמיד וכונוני". "לו היו אמצעים של האקדמיה מספיקים, הייתה האקדמיה יכולה להפיץ את דברה בכל אתר, כדרך שעושים פרסומאים ומעצבי דעת קהל, והייתה הארץ מתמלאת דעת הלשון מבלי להזדקק לחוק המדינה" (לשונונו לעם לה [תשמ"ד], עמ' 257).

תשעה "מפעלים" הנעשים באקדמיה בכלל ובמזכירות המדעית בפרט סוקר ינאי בשנת תשמ"ו במאמרו "כלים לטיפוח לשונונו ולפיתוחה". על כמה מהם הוא מציין שיושלמו "בשנה הקרובה" ועל האחרים מתקבל הרושם שהם קרובים מאוד מאוד לסיומם. במבט לאחור ניתן לומר היום כי מידה רבה של אופטימיות, אולי רבה מדי, נשקפת מן ההערכות של יגאל על זמן סיומם של המפעלים. כמה מהם – כגון מפתחות למד לשונך, כללי התעתיק מערבית לעברית וכללי הפיסוק – הושלמו מקץ כמה שנים, ואחרים, כגון מפתחות לשונונו לעם, עומדים לפני השלמתם.

אולם המפעל שנראה בעיניי החשוב ביותר עדיין עומד לפנינו, האקדמיה בכלל והמזכירות המדעית בפרט. ינאי קרא לו "ספר הדקדוק העתידי של האקדמיה", וראה בו שני חלקים, ובעצם שני ספרים. הראשון, המצומצם יותר, יכלול את "החלטות האקדמיה בתחומי הלשון כולם: החל בכתב, בכתיב ובתעתיק, במבטא ובתורת ההגה, בתורת הצורות ובתחביר וכלה במילון ובפרזיולוגיה. יהיה זה דקדוק פוסק, נורמטיבי, אך מתוך ההבדלים בגישות שהנחו את מתכני הלשון אז ועתה... יצוצו כנראה הבדלים, ושמא אף סתירות בכללים. האקדמיה תצטרך לתת את דעתה על אלה, לשוב ולדון באחדים מהם ולפסוק בעניינם" (לשונונו לעם לו [תשמ"ה], עמ' 267).

הספר הרחב יותר הוא אוסף התשובות של המזכירות המדעית, אלפי הפניות שנענו בכתב למוסדות וליחידים בלשונונו, בלשונונו לעם, בקול ישראל ובעיתונות. "הגיעה העת", כותב ינאי, "למיין את החומר הנורמטיבי הזה, העשיר עד למאוד, ולערך אותו

במילון למונחים ולמילים או בלקסיקון שימושי לעניינים עקרוניים ואקראיים, מתוך השוואה אל הספר האחר [היינו, אל ספר הדקדוק של האקדמיה]. אולי לא יתפרסם כך זה ברבים, משום ההוצאות הכרוכות בכך, אך אוסף כאמור בוודאי נחוץ לאקדמיה ורצוי הוא מאוד למזכירותה."

הדברים שהיו נכונים בשעתם נכונים על אחת כמה וכמה כיום. עובדי המזכירות המדעית של היום, ממשיכי דרכם של ראשונים ושל יגאל ינאי, רובם אינם ותיקים באקדמיה. ואף שידיעותיהם בלשון לא מבוטלות הן, הרי הם זקוקים למפתחות ולאוספים ממוחשבים עוד יותר מן הראשונים. בשנים האחרונות רבו שאלות הלשון המובאות לוועדת הדקדוק ולמליאה. כמה מפעלים של מפתוח נעשו ונעשים בשנים האחרונות במזכירות המדעית, וכבר היום עומדים לרשותה כלים ומפתחות שלא היו בעבר. אולם טרם הוגשם אפילו המינימום ההכרחי מחזונו של יגאל ינאי: ספר ההחלטות הרשמיות של מליאת האקדמיה, ספר שיעודכן מפרק לפרק בהחלטות חדשות של המליאה. טיזסה של הספר הזה הוכנה במזכירות המדעית כבר לפני שנים, ובעת האחרונה אנו עוסקים בעדכנו של הספר במטרה לפרסמו.

יגאל ינאי הגה בעיני רוחו ספר נוסף, הקשור לשני קודמיו אך שונה מהם. הוא התחיל לחבר מחוץ לכותלי האקדמיה את "ספר הסגנון העברי – מדריך לכתיבה ולעריכה". בשנותיו האחרונות, לאחר פרישתו מן העבודה באקדמיה, המשיך וטרח בכתיבתו של המדריך ובשכלולו. בספר תשעה או עשרה פרקים, הדנים בכתיב, בתעתיק, הבלטה והבלעה, פיסוק, ציטוט, הפניות ועוד.

לדוגמה: בפרק הראשון, העוסק בקיצורים, ראשי תיבות וסמלים, עשרים ושלושה סעיפים, ובהם: מקפים וקיצורים בתרבות המערב, תארים אקדמיים ושמות פרטיים, קיצורים צבאיים, רוחות השמים, מונחים יווניים ורומיים, תאריכים, מידות ומשקלות. מבדיקת כתב-היד מתברר שסעיפים רבים מן הספר המתוכנן – לא זכה המחבר לכתבם. מחלתו הפתאומית, שהדהימה את כל מכריו, עיכבה בעדו, ואף שהתאושש והשתדל להשלים את המפעל בזמנים שהיה מסוגל לכך, היה חזונו של יגאל רחב ידיים, גדול ומקיף כגודל ידיעותיו ורוחב דעתו ויותר מכדי כוחותיו הרלים שבהם נאבק בגבורה במחלתו.

ראוי יגאל ינאי וראויה האקדמיה ללשון העברית שיימצא גואל לספר הלא-גמור הזה. אנו מקווים שיימצא האדם שייטול על עצמו את המשימה לכתוב את הספר מחדש ולהשלימו, ובכך יהיה המשך לשאיפתו של יגאל לסייע לציבור ולפעול למען שפה עברית עשירה ונכונה, סגנון משובח ומדויק ורחבות אופקים ודעת.

ב. ברכות ואישור זיכרונות האקדמיה

מ' בראשון: לפני שאעבור לדיון העיקרי, שיעסוק בענייני דקדוק, אני מבקש לנגוע קצרות בשלושה עניינים.

קודם כול ברכות: נברך את חברנו יזהר סמילנסקי בגבורותיו, ונברך את חברנו אהרן מגד, שזכה בפרס ירושלים על ספרו "עוול". זהו כנראה העוול היחיד הראוי לפרס... שנית, אני מבקש לאשר את זיכרונות הדברים של ישיבות קודמות. לאחר הפסקה שהייתה כרוכה בחופשה שנטל האד' עופר, הוא השיג את רוב הפיגור שנצטבר. לפני כשבועיים נשלח אליכם קובץ גדול, ובו זיכרונות ישיבות האקדמיה ריא-ריח, רכו ורכט. דבריהם של הדוברים באותן ישיבות נשלחו כבר להגהתם, ובראש הזיכרונות של כל ישיבה גם צוין מי הם האנשים שהעירו ותיקוניהם התקבלו. אושרו זיכרונות הדברים של ישיבות ריא-ריח, רכו, רכט.

ג. בחירת ועדה לבחינת סגולות מועמדים לאקדמיה

מ' בריאשר: הדבר השלישי קשור בהליך לבחירת חברים חדשים. בעוד כחודשיים תיערך ישיבה של חברי האקדמיה שתעסוק בשני סעיפים: התקציב לשנת 1997 ובחירת חברים חדשים.

כמנהגנו הטוב בשנים האחרונות, אנחנו בוחרים ועדה של חמישה חברים לבחינת סגולותיהם של המועמדים לחברים ולחברים-יועצים באקדמיה. הנשיא מצטרף לדיוני הוועדה לפי הצורך, על פי סמכות שהוקנתה לו בתקנון. אני מבקש מאוד שחברים ישלחו הצעות לאלתר, וילוו אותן בנימוקים מפורטים, ובהם יחזקו את הצעת המועמדות; כך תוכל הוועדה לדון בהצעותיהם בכובד ראש.

אני מבקש להעמיד ועדה של חמישה חברים. בראשה האד' קדרי, וחבריה הגב' הראבן והאד' צרפתי, אור ודוהן.

אם אין הצעות אחרות לחברי הוועדה, אני מבקש שהמליאה תאשר את הרכב הוועדה.

אושר הרכב הוועדה לבדיקת סגולותיהם של החברים. חבריה: משה אור, אהרן דותן, שולמית הראבן, גד בן-עמי צרפתי ומנחם צבי קדרי (יו"ר).

ד. ניקוד ה"א הידיעה ומילת השאלה 'מה'

מ' בריאשר: אני רוצה להזכיר את המדיניות שהתגבשה לפני כשלוש שנים בוועדת הדקדוק. הוועדה מוציאה שני סוגים של הודעות למליאה: הסוג הראשון הוא הודעה על עניינים שהוועדה מבקשת להביאם לדיון במליאה מפאת כובד הנושא וחשיבותו, מפני היקפו או בגלל מחלוקת שהתעוררה בו בוועדה; הסוג השני הוא הודעות על החלטות אחרות שאם לא בא עליהן ערעור הן מקבלות תוקף של החלטת מליאה.

שירות חשוב נוסף של המזכירות המדעית הוא חלק הנימוקים להחלטות. בחלק זה מובאים בפני המליאה הנתונים שעמדו לפני הוועדה ועיקרי השיקולים שעלו בעת הדיון.

גם לסעיף המילים בשימוש כללי שיידון בהמשך נספח דף של רקע והסברים. יש בכך כדי לחסוך מן המליאה דברים מיותרים, דברי נביאות. דרך אגב, בעברית של צפון אפריקה בדורות האחרונים ראיתי שחכמים מקפידים להבחין בין דברי נבואה לדברי נביאות. למשל, חלק מהאנשים העוסקים בקבלה מעשית מכנים אותם "אנשים העוסקים בדברי נביאות". הרי לכם מילה שחל בה פחות, לפחות בתודעתם של כמה מחכמי צפון אפריקה.

הודעת ועדת הדקדוק – רקע לדיון בסוגיית ניקוד המילה 'מה'

בישיבת המליאה ריג הובאה לדיון שאלת ניקודה של מילת השאלה מה. ברוב דעות הוחזר הדיון לוועדת הדקדוק, וזו נתבקשה לדון גם בכללי ה"א הידיעה. ה"א הידיעה – ועדת הדקדוק דנה דיון מקיף בשאלת ניקודה של ה"א הידיעה. חועלתה הצעה לחתיר את הגיית ה"א הידיעה בתנועת a בכל המקרים. ההצעה נדחתה. לא יחול אפוא שינוי בכללי הניקוד וההגייה של ה"א הידיעה. **מילת השאלה 'מה'** – הוועדה החליטה שלא להתלות את ניקודה של 'מה' בשאלת ניקוד ה"א הידיעה. הוחלט פה אחד שניקודה של 'מה' יהיה תמיד בקמץ ובלא דגש חזק בראש המילה שאחריה. כך גם בצירופים עם מילות היחס – לְמָה, פְּמָה, בְּמָה. עם זאת תותר גם הצורה בְּמָה; ותינוסף הערה על הניקוד במקרא.

נתונים ונימוקים:

במקרא אין דגש אחרי **במה**, ובכתבי יד של המשנה אין דגש אחרי **במה**, **למה**, **ממה**, **ועל מה**. החלטתה לנתק את המילה מה מן המילה שאחריה דומה לחלטת האקדמיה לחתיר את הניקוד אֶי־בְּחִירוֹת (הב"י) בראש המילה דגושה בדגש קל גם אחרי תנועה בצירוף הדוק).

מ' בראש: אני מבקש מהמזכיר המדעי להציג את הנושא בקצרה.

ג' בירנבאום: שאלת ניקודה של ה"א הידיעה עלתה בוועדת הדקדוק בעקבות ישיבת המליאה ריג, שנידונה בה ההצעה לחקן או להסדיר את ניקודה ואת הגייתה של המילה מה. באו חברים וטענו כי יש קשר הדוק בין ניקודה של המילה מה ובין ניקוד ה"א הידיעה, ועל כן כדאי לדון בשתי השאלות ביחד. עלתה גם הצעה מרחיקת לכת יותר, ולפיה בעברית שלנו אנחנו צריכים לקבוע שה"א הידיעה תיהגה תמיד בתנועת a. זאת משום שהכלל הטברני של סגול לפני קמץ, כגון הָהָרִים, איננו שייך למבטא שלנו היום, ובעצם איננו שייך למבטאם של בני ישראל כבר לפחות אלף שנה. אבל ההצעה הזאת נדחתה בוועדת הדקדוק, וזו קבעה כי ה"א הידיעה תמשיך להיות הגויה ומנוקדת כפי שכתוב בספרי הדקדוק.

עתה בא האד' אבנר ומערער על ההצעה הזאת. אם אני מבין נכון, הוא מבקש שהאקדמיה תחזור להצעה שנדחתה בוועדה, ותקבע כי ה"א הידיעה והמילה מה ייהגו תמיד בתנועת a. לפי הנהלים שלנו, אם חבר אקדמיה מערער על החלטת ועדת הדקדוק, אנחנו מביאים את הסוגיה לדיון במליאה.

א' אבנר: אומר מה טעם אני תומך בעמדתו של האד' בן־חיים, שקרא להתיר את הגיית ה"א הידיעה בתנועת a בכל המקרים.

דוברי עברית שבזמן הזה אינם מבחינים בהיגויים בין קמץ גדול לפתח ולחטף פתח. אין הם רואים כמעט טקסטים מנוקדים, ולרובם הגדול כבר אין הקמץ הגדול אפילו בגדר זיכרון חזותי. אין אפוא שום דרך מעשית ללמד בני אדם שעליהם לומר הַעֲמוּד, אבל הַעֲתִיד, הַחֲמור והַחֲלוֹן אבל הַחֲתוּל. לא יארכו אפוא הימים ונימצא מכבירים על דוברי עברית רשימות של יוצאים מן הכלל – אין דרך אחרת לכנות את זה – ארוכות כאורך הגלות. מי שסבור שיימצאו משננים לרשימות האלה, יחיה באמונתו. הרי כבר כיום אין שומעים ניקוד מדויק בכגון אלה, אלא מפי קצת מורים לדקדוק ומפי קרייני קול ישראל.

מודה אני שיש לי קושי שבנפש ללמד לשוני לידע חתול ב־ה, אבל דבקות בגרסא דינקותא אינה מבטלת מצווה על אדם שלא לומר דבר שאינו נשמע. מוטב אפוא להניח לסגול הזה להיות נחלת מהדרים, כדרך שהניחה האקדמיה את צורת הריבוי המקראית לשם העצם וְן, וקבעה מטעמים שבאנלוגיה כי צורת הרבים תהיה וְנִים. הצורה המקראית וְנִים (דה"ב טז, יד) הובאה רק בהערה. יש דברים לא מעטים ממין זה, ואני חושב שאפשר להעביר לקטגוריה הזאת גם את הסגול של הַחֲתוּל.

ז' בן־חיים: אני מבקש להסביר את דעתי בשאלת ה"א הידיעה, משום שאני חושש שדבריי לא הובנו כראוי. מוטב שנקבע שמותר לו לאדם ברחוב או לתלמיד בית הספר להגות את ה"א הידיעה בתנועת a, והדבר לא ייחשב לו לשגיאה. מי שרוצה לדבר ברמת לשון גבוהה, יקפיד על הכללים הטברניים של ה"א הידיעה. אודה כי אני מצפה שחברי האקדמיה ידברו עברית גבוהה, ובכל זאת שמעתי לא אחת שגם חברי האקדמיה אומרים תחילה ה, ואחר כך חוזרים ומתקנים.

הנימוק שלי מעשי. ה"א הידיעה היא היסוד הדקדוקי העתיק ביותר, שהתקיים ומתקיים עד ימינו לאורך כל הספרות, והתפקיד שלו לא השתנה. כל ילד קטן יודע שאם הוא מוסיף ה"א הוא מידע. יתרה מזו, שמעתי אומרים "בה"א הידיעה" במשמעות "פר אקסלנס". הם יודעים את היסוד הדקדוקי הזה משום שהוא יסוד חי במשך כל הדורות. הדקדוק של העברית החדשה מיוסד זה מאה שנים על הדקדוק הטברני; אינני שולל את זה. אולם כבר בימי ועד הלשון ידעו שיש בעיות בתחום זה, וצריך היה לבור שאלות, לדרן ולהחליט. ממסורות לשון אחרות ידוע שהכלל של ניקוד ה"א הידיעה בסגול שייך רק לעברית הטברנית. הוא איננו חלק מהניקוד הבבלי וממסורת חיה, מסורתם החשובה של התימנים. התימנים עד היום אומרים הַחֲקָם.

אנחנו פָּרְרנו מה שנודח לנו מתוך מסורתיה של העברית, שאיננה בשבילנו – בניגוד לעולם הלוועזי – רק העברית הטברנית, אלא כלל מסורות העברית. עסקנו וחקרנו ובדקנו. למשל: הייתה לנו בעיה בשם עֲזָרָה. אמרנו: נמליץ בסמיכות על הצורה עֲזָרָת, כמו שהתימנים אומרים; כמו עֲצָרָה-עֲצָרָת וכדומה.

המבטא של העברית שלנו – לפי החלטות האקדמיה וועד הלשון – אינו מבחין בין שני מיני a, היינו בין קמץ ופתח; הכול אומרים a ובעוד שלפי הכלל הטברני יש שלושה סוגים של ה"א הידיעה – הָ, הֵ, הֶ – במבטא הרווח יש רק הָ. ממילא הלשון העברית – רוב שימושה בדיבור, והיא מבטאת את ה"א הידיעה ב־a; לכך יש כאמור תימוכין ממסורת כתובה קדומה.

נשאר שטח קטן שיש בו הגיית e, והדבר הזה איננו רק מעניינה של ה"א הידיעה; יש כידוע כמה וכמה צורות, דוגמת אָנָה וְאָנָה. השאלה הייתה אם את מה שאומרים a לא תוכל האקדמיה להתיר בלי לשנות את הניקוד, כמו שעשו התימנים כשקיבלו את הטברנית.

מה עושה הוועדה? הוועדה אומרת כביכול: מפטירים כאשתקד; חוזרים ומנקדים לפי כללי המקרא. אולם הכלל במקרא עצמו אינו ידוע לנו אל נכון. נקרא לדוגמה בספרו של דוד ילין "דקדוק הלשון העברית", עמ' 139. הוא מביא ניקוד של ה"א בסגול לפני ה, ח, ע בתנאים מסוימים, אך לא לפני א. תיאור זה אינו מתאים למקרא שהרי מצינו הָאָמַר (איוב לד, לא).

הנה עוד דוגמה פשוטה: חדש-חדשים. במקרא יש הַחֲדָשִׁים, ולפי זה וּבְחֲדָשִׁים, לְחֲדָשִׁים; עֶמֶר-עֶמְרִים: הצורה המיועצת במקרא היא הַעֲמָרִים, אך יכול להיות שאין הַעֲמָרִים רק מפאת מיעוט ההיקריות; עֶפֶר-עֶפְרַיִם: במקרא אין הצורה המיועצת. כיצד אפוא יש לומר: הַעֲפְרַיִם או הַעֲפְרִים? וכן לגבי חֶמֶר-חֶמְרִים ומילים שאנחנו יצרנו, דוגמת אֶסֶף-אֶסְפִּים. זאת איננה שאלה של ניקוד תאורטי בלבד. אני אינני יודע את התשובה, וגרוע מזה: המורים בבתי הספר מדלגים על כללי ה"א הידיעה. ספרי הדקדוק המדעיים של המקרא אינם נכתבים בשביל הדיבור העברי; הם מתארים את העברית שבתנ"ך, אולם אינם נותנים הוראה למשתמש.

אין צריך לומר שאצלנו בדיבור תנועת ה-a שולטת בה"א הידיעה. החשש שלי הוא שאם נקפיד על הגיית e בהַחֲמָרִים, נשמע זאת גם במקרים אחרים. כך קרה כשלימדו שיש לומר שְׁמֻלוֹת בריבוי, ואנו שומעים שְׁמֻלוֹת קיץ גם בנסמך. אני מדגיש זאת מפני שהשאלה שאנו עוסקים בה אינה נוגעת לה"א הידיעה בלבד, אלא לכל ח"ת קמוצה בלשון הטברנית. האקדמיה החליטה שיש לנו צַח וְצָחָה - לא צָחָה - לַח וְלַחָה, וזה איננו שונה כל כך ממה שאפשר להתיר כאן.

מ' בראשור: סגול לפני ח"ת קיים גם בצורה אָחִיו. האם גם שם נאמר אָחִיו?

ז' בן-חיים: אינני אומר שאני מציע להגיד כך. גם עכשיו יש שאומרים בְּמָה דברים אמורים אף שהאקדמיה התירה בְּמָה. הרי אין אנחנו אוסרים את הדבר הקיים; השאלה היא אם ניתן להתיר.

יש שאלות נוספות הקשורות להגיית ה"א הידיעה ולניקודה וטרם באו על פתרונן. למשל ניקוד התיבות ההוא, ההם. במקרא הראשונה מנוקדת בפתח (ההוא) והשנייה בקמץ (ההם). האם כלל זה נוהג גם בעברית החדשה? מתעלמים מן השאלה הזאת משום שהיא קשורה רק לניקוד ולא להגייה. אבל יש שאלה נוספת הקשורה גם להגייה, והיא שאלת הניקוד וההגייה של מילים כגון הפיזיקה, הפילוסופיה. הוועדה מפנה את הציבור אל הכללים המקראיים. עליה להשיב אפוא אם גם במילים האלה, ההגויות בפ"א רפה בראש המילה, יבוא דגש חזק אחרי ה"א הידיעה. לדעתי אפשר לבוא ולומר שכשם שאות גרונית אינה נדגשת אחרי ה"א הידיעה, גם מילה הפותחת בפ"א רפה אינה נדגשת.

אני חושב שיש לחזור וללמוד את כל השאלות האלה, כי עדיין לא מיצתה הוועדה את הדיון בזה, ואי אפשר לפרסם לה"א הידיעה כללים כל עוד אין עונים על כך. אני מציע אפוא שהוועדה תשקול שוב אם צריכה האקדמיה לפרסם רק חלק מהכללים, רק מה שנוח לה, ולהעלים עין מדברים אחרים שהם הם התוספת של העברית החדשה. צריך שיצא פסק ברור מאת האקדמיה כיצד יש לומר.

מ"צ קדרי: אני מסכים שהוועדה תחזור ותביא הצעה שבה יפורטו עיקרי הכללים של ה"א הידיעה במסורת הניקוד של טבריה, שאנחנו דנים בה, לומדים אותה ומדברים על פיה, עם כל החריגים שבמסורת הניקוד הזאת. או אז נימנע מיצירת רושם שהאקדמיה באה לבטל מסורת של ניקוד ושל הגייה שהייתה מקובלת עד עכשיו. מסורת הניקוד הזאת – התלמידים עמלו עליה ולמדו אותה כל זמן שלימדו ניקוד ודקדוק בבתי הספר, והיא נחשבת לחלק ממסורת התרבות שלנו. האם תבוא האקדמיה ותבטל אותה? גם אם האקדמיה לא תעשה כן, אין ליצור את הרושם שאנחנו מבטלים בידעין את המסורת שהגיעה אלינו, ומוכנים לשנותה רק מפני שהיא קשה ויש בה חריגים רבים. עלינו להציג אפוא את המכלול, עם כל החריגים שבמסורת – הללו בכל זאת אינם רבים – ולא לבטל את הסגול באותם מקרים שבהם אפשר לנסח כללים החלים על רוב המקרים. אם יש מי שינהג אחרת ויהגה בכל המקרים a, לא נאמר שזאת שגיאה; נאמר שהוא מדבר בשתי לשונות פנימיות, בשני משלבים. אין איסור, אבל יהיה הבל בין המקובל, הרוב ובין מה שייחשב מיעוט, חריג.

ע' אורנן: כמו שאמר האד' בן-חיים, ספרי הניקוד שאנחנו הולכים על פיהם לומדים מן הטקסטים הכתובים, ובעיקר מן הטקסט המקראי. מה לנו להחליט לגבי הטקסט המקראי? יש ספרי מדע שראו את העובדות, אספו ורשמו אותן. זה כבר נעשה. בשביל זה האקדמיה איננה דרושה כלל. התפקיד שלנו אחר; אנחנו צריכים לתת הדרכה לשימוש הלשון בימינו.

רבתי, אני באמת מצטער שהוראת הניקוד לא הצליחה. צר לי מאוד, עשיתי כמיטב יכולתי, ורבים עשו אותו הדבר. אבל היום תקראו שלט רחוב על 'החתונה של ציפי ודודו' – ותראו שהחיות מנוקדת קמץ. אינני יודע מי יצליח לעקור את הרע הזה מתוכנו. הניקוד המקראי נולד מתוך צרכים חברתיים שאינם קיימים בימינו. הניקוד העברי בא עם הניקוד הסורי, לאחר שהערבית פלשה לאזורים האלה ושפת הדיבור התחלפה. מי שרצה שהדור הצעיר, שכבר לא דיבר עברית, ידע איך לקרוא את ספרי הקודש, היה זקוק למתן סימנים פונטיים. בשפה חיה אין צורך בסימנים פונטיים. הדובר יודע. וככל שננסה, המבטא של הניקוד הטברני איננו מבטאנו. יש לנו אמנם הוראות למבטא הניתנות בכתב, כלומר הוראות פונטיות, אך זה דבר בטל, אין משתמשים בזה. פעם, כשלימדתי בבית ספר למשחק, ניסיתי ללמד את ההבדלים. זה היה יפה מאוד בתרגילים, אבל זה לא הצליח. אנחנו כולנו יודעים שאת הדבר הזה אי אפשר לעשות.

אני חושב שההצעה שהועלתה כאן היא פתח לשינוי הרבה יותר מעמיק, שינוי שהאקדמיה צריכה לקבלו ולא לחשוש ממנו – אם היא רוצה להיות מנהיגה בענייני לשון. כמו שאמר האד' קדרי, יש שני מינים: יש כתב מנוקד, ויכול אדם להתאמן

בקריאה יפה לפי ההוראות הפונטיות הללו, ויש לשון אחרת, שבשבילה יש לנו צורך בדברמה אחר, והניקוד איננו מועיל לעניין זה.

האקדמיה אינה צריכה לחשוש משינויים – גם אם הניקוד הטברני הוא אחר – ועליה לאמץ את הגישה שהיא המנהיגה בענייני הלשון העברית של ימינו. אינני מביע כעת דעה כיצד יש לעשות את זה. אבל לא ייתכן שכל הזמן נדרש בקטנות, בפרטי פרטים של דבר מסוים, ולא ניתן דעתנו לשאלה המרכזית שאותה מצפים לשמוע מאתנו. אם לא נעשה כן, יקומו אחרים וינהיגו את העברית בדרכים שלא נהיה שבעי רצון מהן.

א' דותן: אינני יודע אם כשרה השעה להנהיג מהפכה בניקוד העברי. אני מתנגד למהפכות, ואינני חושב שצריך לעשות מהפכות בלשונו. יש לשונות שעברו מהפכות, אבל אנחנו, עם היסטוריה תרבותית כשלנו, איננו יכולים להתעלם מן העבר.

זה איננו אומר שלא צריך להיות ערים לשינויים הדרגתיים, לנטיות שהולכות ומתפתחות בדיבור העברי כשהלשון העברית היא לשון חיה ומתפתחת. עד עכשיו זו הייתה לשון שחיקתה את לשון המקרא; הדקדוק היה פחות או יותר בנוי על לשון המקרא. אני מניח שבמשך השנים, במשך הדורות הדבר הזה ישתנה. אי אפשר לעצור את התפתחות הלשון, ואי אפשר שהניקוד יהיה מעין כבלים או שלשלאות המחזיקים את הלשון ואינם נותנים לה להתפתח. הניקוד לא יחזיק את הלשון.

כאמור, עוד לא כשרה השעה לשינוי הניקוד העברי. אולי צריך להתחיל לחשוב על זה. אבל בינתיים יש הגייה, ואני חושב שמותר, כצעד ראשון של תהליך הדרגתי, לא לנתק אלא לרופף את הקשר בין הניקוד המדויק, הנורמטיבי, ובין מה שמותר בהגייה; להתיר בהדרגה את הרצועה בהגייה.

הניקוד יילמד; אין לנו ניקוד אחר. כללי הדקדוק העברי יהיו עדיין הכללים האלה. אבל נאמר, כפי שכמדומני נאמר כאן, שמותר גם לומר כן. האקדמיה מתחילה ללכת עם הזרם, לא לרוץ לפניו.

לעצם העניין של ה"א הידיעה, עוד מילה אחת. בה"א הידיעה המהפכה למעשה איננה גדולה כל כך מפני שמדובר רק בסגול. ממילא אין בהגייה הבדל בין קמץ ופתח, ומדובר רק באותן קטגוריות של סגול. לדבר זה – כפי ששמענו מהאד' בן-חיים – יש גם מסורות, ואפשר להתיר זאת אפילו במסגרת הנורמה.

אסיים בשאלת מה. נדמה לי שקל מאוד לנתק את שאלת מה מכל הבעיה הזאת, מפני שניקודה גם בדקדוק הנורמטיבי איננו מחייב את שינויים של כללי תשלום הדגש. לפיכך אני תומך בהצעת הוועדה שמה תנוקד תמיד באותו אופן.

ש' הראבן: יאמרו "במה דברים אמורים"?

א' דותן: כן, אבל אפשר גם במה.

ש' מורג: היש כאן איסור והיתר? על מי אנחנו אוסרים? למי אנחנו מתירים? הרי לגבי הניקוד עצמו, רק אנשים שפרנסתם על הניקוד זקוקים לכללים האלה; לגבי

ההגייה, אין לנו כאן עניין של איסור והיתר. אם כן, נניח לכללים כמו שהם ולא ניגע בהם, בעיקר בכללי ה"א הידיעה; עניין פְּמָה איננו חשוב כל כך. אבל לעקור נטוע עכשיו, להכריז על ספרי לימוד שהם משובשים ועל המקרא שהוא משובש – לגבי התלמיד, לא לגבינו – זה נראה בעיניי מוזר.

גב"ע צרפתי: יש לי הצעה ובקשה, שהשם של הסעיף שאנחנו דנים בו כעת לא יהיה "ניקוד ה"א הידיעה" אלא "התנועה שלאחר ה"א הידיעה". אנחנו מדברים כל הזמן על סימנים במקום לדבר על הגיים. כך גם בכל המקרים הדומים.

ג' בירנבאום: אני חושב שההערה הנכונה שהעיר עכשיו האד' צרפתי מראה על הבעיה כולה: בעצם מה שמעניין אותנו זה רק הניקוד, כי ההגייה הוכרעה כבר לפני אלף שנה. יש בפינו חמש איכויות; הרי אין לנו קמץ ואין לנו צירי, יש לנו u, o, i, e, a, וְתשעים אחוז מהאנשים, לרבות מורים לדקדוק, אומרים את ה"א הידיעה בדרך כלל הַ. כל השאלה היא רק כשצריכים למשהו רשמי יותר. למשל ספרי ילדים – האם מעכשיו יכתבו בהם, לפי הצעת האד' אבנר, הַחֲתוּל ולא הֲחֲתוּל, או האם לקיימים ברדיו יותר לומר הַחֲתוּל, כמו הַחֲלוֹן והַחֲמור?

מ' בראשר: כלומר ינקדו להם בסגול ויצירו a?

ג' בירנבאום: זה מה שרוצים ליצור פה: כתיב וקרי. לי זה נראה מוזר ביותר. הניקוד – חשוב מאוד ללמוד אותו מבחינה היסטורית. אבל אם כבר דיברנו על מהפכות, אני בהחלט חושב שהאקדמיה יכולה להחליט לצרכים מעשיים על מערכת של חמישה סימנים לפי חמש האיכויות, ולו הייתי חושב שיש לזה סיכוי כלשהו הייתי מעבד הצעה מתאימה. כך בוודאי צריך לנהוג לגבי מילים לועזיות.

י' סמילנסקי: יותר מדי פעמים שמעתי כאן שמסכמים איזו הצעה בנוסח "אפשר כך אבל אפשר גם כך". בשביל זה לא צריך אקדמיה. לפי הבנתי, הלשון איננה הולכת אחרי הדקדוק, אלא הדקדוק אחר הלשון, ואם הוא מסרב להשתנות הוא נשאר בגניזה; הוא נשאר יפה ויקר ואינו משמש בפועל. על כן הוא חייב להשתנות, ואנחנו צריכים לתת לו את הכלים – את ההוראות או את החריגים. ההצעה שלי היא אפוא הצעתו של האד' אבנר, בתוספת חריגים שאנחנו חושבים שלא כדאי לפגוע בהם. אבל צריך שיהיו משפטים ברורים, ולא 'כן ולא ורפה בידו'.

ע' אורנן: אי אפשר לחשוב שדווקא ילדים – כיוון שהספרים שלהם מנוקדים – צריכים לזכות בסימנים שאין להם שום מושג מה הם, ושאינן הכולל ביניהם. אתן לכם דוגמה: בשוויצריה, בכמה קנטונים לבטח, היות שמדברים גרמנית שוויצרית, יש לילדים ספרים שכתובים בשפה זו. כשהם גדלים הם לומדים את הגרמנית הרגילה – שפת התרבות.

לא מתקבל על הדעת שמצד אחד נאמר שלא חשוב איך מבטאים, ומצד שני דווקא לילדים ינקדו סגול. אני חושב שבמסגרת הזאת ובתנאים האלה אי אפשר להימנע מאיזה שהוא חתך גדול ונכבד בעניין הזה. זה לא יוכל להיות אחרת. אנחנו ניגרר אחרי הרחוב, כמו במקרים שבהם הכירה האקדמיה במילה מסוימת, דוגמת גיבוי, לאחר שנים שכבר נהגה בדיבור. כל כך הרבה שנים השתמשו בה, עד שהאקדמיה החליטה לאשרה. בסוף נחליט שחתונה יכולה להינקד גם בקמץ.

מ' בראשור: אין הנדון דומה לראיה. במקרים רבים צריכה האקדמיה להטות אוזן למה שנאמר ברשות הרבים. היא אינה צריכה לנבא מה הולך בחוץ. השאלה שלמעשה עומדת היום לדיון – אף שמנסים לצמצם אותה לשאלת ניקוד המילה מה – היא אם אנחנו מתנתקים מהניקוד הטברני או דבקים בו ובמסורת ההגייה הנוהגת זה דורות רבים. אגב, מצב הניקוד היום אינו כל כך גרוע. פעם מעטים ידעו ניקוד והרוב לא ידעו; היום הרוב איננו יודע בכלל והמעטים יודעים היטב. אבל אינני מדבר על הניקוד. השאלה היא אם אנחנו יוצרים ניתוק. זוהי החלטה חשובה, ואם כן, פירושו של דבר שצריך מהפכה. אפשר להטליא טלאים ולהחליט שבמה עושים כך ובה"א הידיעה עושים כך. התימנים אומרים פחם ולא פָחם וְאָחיו ולא אָחיו. מצד שני ברוב העדים מאיטליה של המאה הארבע עשרה אומרים גם הָחזיר, כלומר הסגול התפשט למילים אחרות.

אני מציע שלא נדון בשאלה בודדת, אלא בשאלה הגדולה. שאלה זו מרובת סעיפים וכרוכה בהכשרת לבבות כאן ובציבור. יש ציבור משכיל שיתמה על האקדמיה אם היא תחליט הַחַתּוּל, היות שיש אנשים שעדיין אומרים הַחַתּוּל. לפיכך האקדמיה צריכה לקבל החלטה אם היא דנה בשאלות העקרוניות הגדולות. או אז נצטרך לעבודת תשתית אחרת, נצטרך לאסוף נתונים ולקיים דיון יסודי.

ז' בן-חיים: לא הצעתי לבטל את הסגול בה"א הידיעה. עמים שלמים כותבים הגיים מסוימים במשך דורות ואינם מבטאים אותם. השאלה היא איך לבטא את ה"א הידיעה גם במקום שכותבים סגול.

הכול אומרים קודשים, שורשים. מדוע? הן כל הספרדים אמרו שְרָשִׁים, קְדָשִׁים [בתנועת a] ובתפילה עדיין מבטאים קְדָשִׁים. כך גם במילים כגון צהלה; הספרדים מבטאים תמיד פתח, האשכנזים – קמץ, וכך לימדו גם בדקדוקים. רק דקדוקים מדעיים התלבטו אם הקמץ בבי"ת של בְּאִנְיָה הגוי a או o כשהוא מידוע וכשאינו מידוע. זוהי פיקציה מדעית. הספרדים קוראים נְעָמִי בתנועת a, אך אנחנו הוגים תנועת o על יסוד שיקול עיוני. מדוע מקובל לומר קודשים? מפני שכך מלמדים כבר שנים בבית הספר. זה הכול. אין שום עניין במסגרת הדקדוק העברי שמצדיק את זה.

ש' מורג: רציתי רק לשאול: מה ראתה ועדת הדקדוק להיזקק לעניין זה שהוא טפל לחלוטין? אם מתוך רחמנות על ילדינו, קשה יותר דרכם של הילדים הדוברים והכותבים אנגלית; אם מבחינתנו, אזי השאלה החמורה יותר היא שאלת הכתיב, שהרי ילד נאבק בשאלה של טי"ת ותי"ו וכיוצא בזה.

י' עופר: ראשית לשאלתו של האד' מורג, כיצד נזקקה לכך הוועדה. השאלה שהופנתה אלינו הייתה שאלה נקודתית לגבי ניקוד המילה מה, ומתוך הדיונים השאלה הורחבה. טענו שאין לדון בזה מבלי לקשור זאת לשאלת ה"א הידיעה. כך נגררנו לשאלה דנן.

הוועדה הציעה כרגע לנתק בין שתי המילים, ואני מציע שאם לא תתקבל החלטה עקרונית לגבי ה"א הידיעה, לפחות לא נשכח את עניין המילה מה. אפשר להסתפק בהחלטה בשאלה הקטנה יותר ולא לצאת בלא-כלום.

לגופו של עניין, אני חושב שמלבד הניקוד בשירי ילדים, השאלה המעשית היא לגבי ההגייה של דוברים רשמיים, ובפרט קרייני רשות השידור. כיצד יאמרו למשל בהרים? אני חושש שאם האקדמיה תחליט לקבל את ההגייה ב-a, כלל לא ילמדו בבתי הספר שיש ניקוד אחר, וסופו של דבר שאדם שיפתח סידור ויראה "ההרים רקדו כאילים", יתמה על ניקוד שעל פשרו לא שמע מעולם.

ר' גדיש: רציתי רק להוסיף שהמליאה הנחתה את הוועדה לדון בה"א הידיעה ובמה יחדיו, ואילו הוועדה החליטה במודע לנתק ביניהן. מבחינה טיפולוגית מה היא מילה העומדת לעצמה, וכך למשל קורה בשירים שהרגש הבא אחרי מה נמצא בראש השורה הבאה. זה נראה מוזר. הוועדה סברה אפוא שבנוגע למילה מה אפשר לקבל החלטה כלשהי, ואילו בה"א הידיעה הדור עוד לא כשר לשינוי. לכן לא נכון יהיה להחזיר לוועדה את הנושא כמכלול שלם לאחר שהיא כבר דנה בו מנקודת הראות הזאת.

מ' בראש: אנסה לסכם. הצעה אחת היא להוריד את העניין מעל סדר היום בכלל. אחריה מחרים מחזיקים אלה האומרים שצריך לעשות עבודה מקפת שתכלול את כל הסוגיות הקשורות בתשלום הדגש, בשאלת הסגול ובכל מה שהאוזן אינה שומעת והכתיב המנוקד כופה. מולה עומדת ההצעה להחליט כבר היום.

נדמה לי שצריך להעמיד ברגע זה שתי הצעות: הצעה אחת לדון רק במה; האם להתיר את ההגייה מה בכל מעמד, ומי שרוצה לסגל אותה, כלומר לנקד את המ"ם בסגול, ימשיך לנקד כרצונו? זאת ההצעה המצומצמת. אפשרות שנייה מוסיפה על הכפתור את החליפה כולה, כלומר מוסיפה את עניין ה"א הידיעה, ומחילה עליו את מה שנחליט בעניין מה.

י' בלאו: יש פה שאלה גדולה – מקבילה למה שאמר האד' בן-חיים – השאלה של האותיות וכל"ב. שהרי אם איננו מתחשבים בחטפים לגבי ה"א הידיעה, ההיגיון אומר שלא נתחשב בהם גם לגבי ו"ו החיבור, כ"ף הדמיון, ביי"ת היחס ולמ"ד היחס. זאת אומרת שההצעה הזאת גוררת אחריה שינויים מפליגים גם בתחומים אחרים. את זה צריך לדעת.

א' אבנר: הצעתי פשוטה מאוד: לקבל החלטה נקודתית שהוגה ה"א הידיעה בכל המקרים בתנועת a אינו משתבש. זה הכול.

א' דותן: יש הבדל בין הצעת ההחלטה לגבי מה והצעת ההחלטה לגבי ה"א הידיעה.

כמה אנחנו מתירים גם את הניקוד; כלומר איננו פוסלים את הניקוד מֶה, אבל אנחנו מתירים את הניקוד מָה, והוא הופך להיות ניקוד נורמטיבי. מה שאין כן בה"א הידיעה בכל ההצעות האלה.

י' בלאו: אין אנחנו יכולים להחליט החלטה נקודתית; אנחנו חייבים להחליט החלטה כוללת. עלינו לדעת שאם נתייחס להֶחָרְכוֹת בצורה שנתייחס, זה יגרור אחריו דברים דומים לגבי האותיות וכל"ב. זה עדיין איננו אומר שזה פסול, אבל צריך לדעת שהבידוד הנקודתי בלתי אפשרי.

מ' בר־אשר: נצביע תחילה בעניין מה.

הצבעה

בעד הצעת הוועדה להתיר לנקד את מה לעולם בקמץ – רוב גדול
נגד – 5

נתקבלה הצעת הוועדה לנקד לעולם את 'מה' בקמץ.

מ' בר־אשר: נבוא עתה לעניין ה"א הידיעה. הצעה אחת – זו של האד' אבנר – היא שניקוד ה"א הידיעה ימשיך להיות מה שהוא, אבל אלה שהוגים את ה"א הידיעה לעולם ב־a אינם משתבשים; הצעה אחרת אומרת שלא לקבל את ההצעה, משום שראוי לקשור את ניקוד ה"א הידיעה בניקודן של אותיות וכל"ב ובעניינים אחרים.

הצבעה

בעד ההצעה להמשיך לנקד את ה"א הידיעה כמקובל אך להתיר תמיד את ההגייה
ב־a – 6
נגד – רוב גדול

ההצעה נדחתה.

ה. צורת הבינוני של גְּבַה

הצעת ועדת הדקדוק: לא תיקבע צורת בינוני לפועל גְּבַה [אין לומר גוֹבַה או גְּבַח].
נתונים ונימוקים: הפועל גְּבַה בא במקרא בעבר ובעתיד ולא בבינוני. לציון החווה אפשר לחשתמש בצורות מְתַגַּבֶּה או הוֹלֵךְ וְנָבֹהֶה.

מ' בר־אשר: עלינו להחליט כעת אם להתיר לומר גוֹבַה או גְּבַח, כלומר צורה שתציין את השינוי שעובר האדם, את תהליך הגביהה.

י' בלאו: נדמה לי שכדאי לנסח את הדבר הזה קצת אחרת; הלוא אנחנו יוצאים מהמקרא, ובמקרא אין בפעלים כל הברדל בין פעולה נמשכת לבין פעולה התחלתית (אינקוטיבית) או סופית (טרמינטיבית).

מ' בראשון: אתה חושב כך גם לגבי חֶזֶק וְחֶזֶק?

י' בלאו: כן. במקרא יש שם תואר אשר משמש במקום בינוני. לפי המקרא גבוה ישמש לכאורה גם לציון פעולה נמשכת וגם לציון התהוות, דהיינו בכל התפקידים שיש לבינוני הרגיל.

א' דותן: לפי הניסוח שלפנינו, לא תיקבע כאן צורת בינוני. אולם דבר זה אינו בידינו. הפרדיגמה של הפועל נתונה, ומבחינה מורפולוגית מכל פועל אפשר ליצור צורת בינוני. אני מתנגד אפוא לניסוח שמוכח כאן, שאיננו בתחום התצורה אלא בשימוש הלשון.

א' אבנר: החלטת הוועדה הייתה שמי שזקוק לצורת הבינוני, ישתמש בצורת התואר. אבל לא הובאה לפני הוועדה שום ראייה – מאיזו מובאה קלסית שהיא – שצורת התואר אמנם משמשת גם במובן הזה, כלומר שגב"ה נוהג כמו יכ"ל, למשל. כולנו נרתעים מהצורה גֻּבְּהָ, אבל אין שום סיבה לפסול צורה כמו גֻּבְּהָ, על דרך גִּדְל, קִטָן. הלשון המודרנית זקוקה לצורת בינוני נפרדת. הטשטוש בין הבינוני ובין התואר מפריע לה, ולכן צריך לאשר את הצורה גֻּבְּהָ.

ק' כ"ץ: ביום שישי האזנתי לרדיו, והייתה שם ילדה קטנה שאמרה: "אני מרגישה איך אני גובהת וגובהת וגובהת", וניסיתי לחשוב איך היה עליה להגיד לפי ההצעה כאן: 'אני מתגבהת ומתגבהת', 'אני הולכת וגבוהה'... זה דבר שהוא כל כך טבעי ומובן מאליו, שאני בכלל לא מבינה מדוע צריך לדון בו.

ע' אורנן: אני רוצה לומר במילים אחרות את מה שאמר האד' דותן. בראשו של כל דובר, של כל ילד, יש מכשיר ליצירת מילים. תבוא האקדמיה ותאסור עליו ליצור את המילה הזאת, שאיננה סותרת דבר? ממתני האקדמיה נותנת עצות בסגנון?

א' אבנר: להחליט בין גֻּבְּהָ לגֻּבְּהָ היא יכולה.

ע' אורנן: את זה כן. ולפי העניין, גֻּבְּהָ מתאים יותר משום שהפועל עומד.

י' בלאו: יש כאן עוד בעיה. כבר הראה חיים בלנק שאנחנו נוטים בעברית החדשה – בהשפעת היידיש, השפות הסלאביות וכד' – להביע התהוות על ידי פעלים חוזרים (צורות התפעל ונפעל). בכך אין שום ספק. הפכנו את גרדם לפועל התחלתי, ואנחנו משתמשים בנשכב, נעמד וכד'. על כן כבודה של הילדה הקטנה במקומו מונח, אבל אני

תוהו שמא ההתפתחות תהיה בכיוון משהו כמו נגבה או מתגבה. על כן לא הייתי רוצה להתערב במקרה הזה.

מ' ברי"אשר: אני חושב שגם בלי הצבעה ברור שאנחנו מתירים לקיים צורת בינוני בהתהוות. השאלה היא אם זה יהיה גִבָּה או גוֹבָה.

י' בלאו: הבעיה היא שהאקדמיה ניסתה תמיד להחמיר בענייני תצורה, והצורות גִבָּה וגוֹבָה שייכות לתצורה. לא הייתי הולך לפני המחנה ומחליט על צורה. הצורות גִבָּה וגוֹבָה הן עדיין צורות התחלתיות. הן נוצרות פה ושם, ואינן צורות שולטות. מדוע נבוא אנחנו ונקבע שהצורות האלה תקינות? אולי דווקא נתגבה תגבר, מי יודע?

ז' בן-חיים: מה בין לומד ולמד; שוֹכַח, שָׁכַח וְשָׁכַחַי שיש במקרא? החילוף חופשי פחות או יותר. במקורות מאוחרים אומרים אפילו ילמוד. אם אנחנו הולכים לפי הדקדוק המקראי, אז על פי גִבָּה-יִגְבָּה מתאימה לדקדוק הצורה גִבָּה־י וְלֹא דווקא גְבוּה־י.

מ' ברי"אשר: האד' בן-חיים אומר למעשה שני דברים: מצד אחד שאין הבדל בין לומד ולמד, בין שוכח ושָׁכַח; מצד שני שאם מחליטים, יש להעדיף גִבָּה על פני גוֹבָה כיוון שהפועל שייך במובהק לקבוצה העומדת.

מ' אזר: אישית הייתי מעדיף אולי גִבָּה, אבל אין לי שום סיבה שבעולם לשלול גוֹבָה. איננו רוצים שיאמרו יושן, אבל אין גִבָּה דומה לִישָׁן. בגִבָּה יש פעילות, הנושא עצמו משתנה, זה איננו מצב. לכן יש מקום גם לומר גוֹבָה, וראוי שנשאיר עניין זה בלא החלטה.

מ' ברי"אשר: למעשה יש לפנינו שלוש הצעות: א. להסיר את הנושא מעל סדר היום; ב. לא להתיר לומר גִבָּה, גוֹבָה; ג. להתיר גִבָּה או גוֹבָה, ואחר כך להחליט כך או כך. נפתח באפשרות השלישית.

הצבעה

בעד ההצעה לאשר גִבָּה או גוֹבָה - 17

נגד - 2

ההצעה נתקבלה.

מ' ברי"אשר: כעת נצביע בעד ההצעה לאפשר את שתי הצורות או רק אחת מהן.

הצבעה

בעד ההצעה לאפשר את שתי הצורות גִבָּה, גוֹבָה - 17

הוחלט לאפשר שתי צורות לבינוני - גִבָּה, גוֹבָה.

ו. ניקוד השמות מטס, משט ומטח

הצעת ועדת הדקדוק: יש לנקד ולהגות מטס, משט, מטח (מגזרת ע"ו; אישור החלטות קודמות של ועדת חדקדוק משנת 1968 ומשנת 1976).

נתונים ונימוקים: ניקוד המ"ם בשווא מתאים לשמות אחרים בגזרת ע"ו (כגון מקל, מצד, מן). צורה זו עדיפה משום שהקמץ שבה מתקיים, ואילו הצורה מטס תחייב את צורת הנסמך-רבים: מטסי. החלטתה התקבלה בוועדת חדקדוק כבר בשנת 1976, וכך נקודו המילים במילון מדן ובמילון החוות. [לעומת זאת מילון אבר-שושן מנקד מטס, משט ועל דרך פ"ט, וכך הונחו קרייני הרדיו במשך שנים].

א' אבנר: אני חושב שהנימוק שהובא בעד הניקוד בשווא, כלומר שהוועדה החליטה כך כמה פעמים בעשרות השנים האחרונות, הוא ראייה לסתור, מכיוון שאף על פי שהוועדה החליטה וחזרה והחליטה כך, אין שומעים לה.

הלוא אין מדובר בדבר שהלשון אינה טובלתו. מעבר מגזרה לגזרה הוא אחת מתכונות הלשון. כשם שיש הניח והניח, ובמליאה הזאת פסקנו שאין נפקא מינה בין שתי הצורות, כך אפשר לגזור מטס אף על פי שהשורש הוא ט"ס. ואם כל העולם אומר מטס ומטח, ואינו שומע לנו כמה עשרות שנים, מדוע להתעקש על כך ולהכריח את קרייני "קול ישראל" להיות מן המתמיהים? אני מציע אפוא להכשיר את הצורה מטס, משט וכו'.

ג' בירנבאום: להשלמת הנתונים יש להוסיף שמה שעזר לציבור לא לשמוע לנו זה גם הרדיו, כיוון שברדיו נוהגים לומר מטח ומטס על פי הנחייתו של אבא בנדויד. אי אפשר להגיד שבנדויד לא ידע את התצורה והקל ראש בהיסטוריה של העברית. אני מצטרף אפוא לאד' אבנר; יש מקום להורות שדווקא אלה תהיינה הצורות התקניות.

ז' בן-חיים: האם יש לנו דוגמה מהמקרא לצורה כגון מטס, כלומר שם זכרי מגזרת ע"ו שיש בו מ"ם תחילית בשווא? הצורה מצד בעייתית. אין כל ביטחון ששורשה הוא צו"ד. בערבית מצינו מצאד, והמילונים הערביים רואים במ"ם חלק מהשורש. בעברית היינו מצפים למצוד. מְדָנִים היא צורה ארמית (אין במקרא מְדָן).

מ' בר-אשר: זהו המקור הארמי של בניין קל.

ז' בן-חיים: אם כן, אפשר לשמור על הדגש גם אם במקור השורש מגזרת ע"ו.

ע' אורנן: אני חושב שהניקוד של מטס בפתח ודגש הוא פסול מעיקרו; הוא נתקבל מתוך טעות. אבל אין שום מניעה מצדנו לנקד מטס בשני קמצים, ואפשר גם לומר שהקמץ של המ"ם יישמר ולא ייחטף, כמו מסך ומילים אחרות בכפולים.

מ' ברי-אשר: אין בעיה לומר מְטָס. האם תאמר גם מְטָסִים?

ע' אורנן: לי לא מפריע לומר מְטָסִים. אפשר להחליט על קיום הקמץ במילים מגזרת ע"ו במשקל זה.

מ' ברי-אשר: מה בנוגע לטענה בדבר צורות ע"ו על דרך פ"נ, זה דבר ערטילאי? יש לא מעט חילופים כאלה; לפחות עשרה ידועים.

ע' אורנן: יכול להיות, ובכל זאת אין שום סיבה שהמ"ם לא תהיה בקמץ על דרך העברית, ופ"א השורש בקמץ על דרך הארמית. את הקמץ הראשון נוכל לקיים על דרך הכפולים.

מ' ברי-אשר: מטס על דרך הכפולים?

ע' אורנן: אינני אומר שצריך בשל כך להכפיל את הסמ"ך ברבים, אבל הקמץ יכול להתקיים.

מ' ברי-אשר: ההצעות ברורות. יש הצעת הוועדה – מְטָס, מְטָח וכו'; מנגד עומדת הצעתו של האד' אבנר, שנשמכת במיוחד על המנהג, אף שהיא מנומקת גם ביסודות דקדוקיים. סיוע להצעה זו נמצא בדברי האד' בירנבאום, שאם הייתה זו טעות, אזי יצאה השגגה מלפני אבא בנדויד, מלך הלשון במשך תקופה ארוכה, ואני מסיר את כובעי בפניו גם היום; הצעה שלישית היא זו של האד' אורנן – מְטָס, מְטָח וכו' בקמץ מתקיים, כלומר מְטָסִים כמו מְסָפִים וכיוצא בהם.

הצבעה

- 12 – בעד ההצעה מְטָס וכו'
- 5 – בעד ההצעה מְטָס וכו'
- 4 – בעד ההצעה מְטָס וכו'

הוחלט כי השמות מטס, משט, מטח ינוקדו מְטָס, מְשָט, מְטָח.

ז. אישור הודעת ועדת הדקדוק

מ' ברי-אשר: כמקובל, החלק השני בהודעה למליאה אינו מובא לדיון. על ההחלטות שבו לא נתקבלו ערעורים, והוא הופך בזה להחלטות המליאה.

התעתיק מכתב עברי לכתב לטיני

הוועדה חזרה לדון בנושא זה בעקבות הדיון בישיבה רכו של מליאת האקדמיה. הוגשו לוועדה נתונים על דרך התעתיק הנהוגה במוסדות שונים. הובעו ספקות בתועלת השינוי שהוצע בתעתיק, והובע החשש שנוקם של כללי תעתיק חדשים יהיה רב מתועלתם. ברוב דעות הוחלט שלא לשנות את התעתיק הקיים. נדחתה גם הצעה לבטל את התעתיק המדויק.

[הצרת העורך: סוגיית התעתיק שבה ונידונה בשנת התשי"ס, אך לא נתקבלו שינויים.]

נטיית השם, צורתם של שמות שונים, צורת הריבוי והנטייה של שמות שונים

א. תוספות ותיקונים לכללי הקמץ

1. הקמץ בצורות הנקבה של משקל קָטַל – כגון גִּנְנוֹת, תִּילוֹת – הוא קמץ מתקיים. [הצרת העורך: ראה הנוסח המעודכן בישיבה רלט.]
2. הקמץ בשם אֶדְרִיָּקַל מתקיים בנטייה, כגון אֶדְרִיָּקַלִּי, אֶדְרִיָּקַלִּיָּהּ.
3. צורת הרבים של גִּזְרִי היא גִּזְרִי דִּין.
- הערה: הסעיפים 4, 12, 3 בכללי הקמץ הגדול יעודכנו לאור החלטות האלה.
4. בנטיית המילה מְבִטָּח תנוקד חטי"ת בפתח: מְבִטָּחִי, מְבִטָּחִי, מְבִטָּחִי וכו'. הערה: סעיף ג 1(ב) בכללי הקמץ הגדול יעודכן לאור החלטה.

ב. תוספת להערה 2 בכלל יד מכללי הצירי

צירוף הלשון יצא מגדוד מותר לנקדו כדרך הסגוליים: יצאתי מְגִדְרִי, יצא מְגִדְרוֹ וכו'. [נדחתה ההצעה להחזיר את הצורה פְּרָס לצד הצורה פְּרִס.]

ג. התקצרות הצירי או הקמץ שלפני הצורנים יָו, יָוֹן

1. קמץ וצירי המתקיימים בנטייה, מתקיימים גם לפני הסיומת יָו. משום כך יש לנקד: אֶזְמֶלֶו, דְּלֶפְקֶו, בְּרִנְזֶו, תִּינְרֶו, וכו' קֶלְסֶתְרֶו (לפני הסיומת ון). יוצאים מן הכלל השמות פֶּלְפֶּלֶו, פְּסִנְתְּרֶו (שבה בהם שווא לעומת קמץ וצירי מתקיימים במילים פֶּלְפֶּלֶה, פְּסִנְתְּרֶו).
- הערה: החלטה זו היא בבחינת פירוש החלטה קודמת מישיבה קנד (החלטות בדקדוק, 1.6א): שמות המסתיימים בֶּן נתקצר בהם התנועה (הקמץ או הצירי) שלפני הסיומת לשווא, כגון תוֹתְחֶו, פֶּלְפֶּלֶו, מִדְעֶו, פְּסִנְתְּרֶו.
2. מילים הגזורות ממשקל מְקַטֵּל והסיומת יָו – כגון מְחֶשְׁבוֹן מְסִמְרוֹן – יבוא בהן שווא במקום הצירי במילה שממנה נגזרו.

[הצרת העורך: שינוי בנוסח התקבל בישיבה רלז.]

ד. צורתם של שמות שונים

1. השם מגדלור צורתו מְגִדְלוֹר (דל"ת בפתח), וצורת הריבוי שלו: מְגִדְלוֹרִים.
2. שמו של בעל החיים שלשול ינוקד וייהגה שְלֶשׁוּל (השייך הראשונה בחיריק).

רקע

1. התַעֲדָה – certification

האדי אירמאי פנה לוועדה בבקשה לאשר את הצעת מכון התקנים הַתַּעֲדָה. התעדה היא נוהל שלפיו צד שלישי נותן הבטחה שמוצר, תהליך או שירות תואם דרישות מוגדרות. הגוף המתעיד הוא הגוף המרכזי המנהל מערכת התעדה, והוא יכול לבזר פעילויות ולאצול סמכויות התעדה. מאחר שהמילה תיעוד תפוסה לחוראת 'דוקומנטציה', התעורר הצורך בקביעת שם אחר.

נטען שמצד הדקדוק אין פסול בהצעה, שכן השורש התנייני תע"ד משמש בלשון בצורות רבות (כגון מְתַעֵד, מתועד, תיעוד). כן הוער שהגזירה בבניין הפעיל הולמת את נטיית האקדמיה שלא להיצמד בחידוש המונחים לבניינים הכבדים בלבד. הוועדה החליטה לאמץ את החצעה התעדה.

2. קוֹמְדִית מְצַבִּים, קוֹמְדִיָה שֶׁל מְצַבִּים – sitcom

המונח האנגלי הוא כנראה הלחם של המילים comedy ר־situation. ענבל הביא במילונו: קומדיה של נסיבות. במילון רב-מילים הובא: "קומדיית מצבים – קומדיה הבנויה ממצבים משעשעים שעיקרם אירחבה או מצב קומי אחר והתסבוכת הנוצרת בעטיים". מאחר שאין מדובר בנסיבות אלא במצבים, הוצע לקבוע: קומדיית מצבים, קומדיה של מצבים.

3. ערוץ (לצד אָפִיק) – channel

האקדמיה קבעה בזמנה שהמילה אפיק תחיה המקבילה של channel, וכך מובא במילוני האקדמיה (כגון קשר ואלקטרוניקה, התש"ל; הידרולוגיה, התשל"א; תכנון מרחבי, התשמ"ה; פסיכולוגיה, התשנ"ד וכד'). בהקשרים רבים תמורת המילה channel משמשת היום המילה ערוץ (לדוגמה: ערוץ 2, ערוץ הספורט, ערוצי הכבלים). משרד התקשורת התנגד שנים ארוכות לשימוש בערוץ תמורת channel, אולם לפני שנים אחדות הוחלט בצוות המינוח וההגדרות של משרד התקשורת, שבשל השימוש הנרחב במונח ערוץ הן במוסדות המדינה הן בציבור הרחב, אין בררה אלא לקבל את המונח ערוץ במובן המקובל בציבור. הוועדה למילים בשימוש כללי החליטה לאשר את המונח ערוץ בהוראות הרווחות בציבור.

מ' בר-אשר: בהודעה למליאה של הוועדה למילים בשימוש כללי יש ארבע עשרה הצעות. כיוון שזמננו קצר נדון רק בשלושה מונחים: התעדה, קומדיית מצבים או קומדיה של מצבים וערוץ.

א' דותן: האם יכול משהו להבהיר באיזה שימוש באה כאן המילה certification?

ש' אירמאי: יש לנו למשל גוף שנקרא מכון התקנים הישראלי. גוף מוסמך זה אינו יכול לבצע בעצמו את כל הבדיקות, והוא מסמך במקומו גופים אחרים, כגון מעבדות אחרות. לגופים אלו מנפיק מכון התקנים תעודה המייפה את כוחם לבצע את הבדיקות ולהוציא תעודות בדיקה. הפעולה הזאת נקראת certification.

מ' בר-אשר: האם הפועל התעיד כבר קיים?

ש' אירמאי: לא, זהו חידוש. באנגלית הפועל הוא אמנס to certify, אבל המשמעות מיוחדת למכוני תקנים: 'להנפיק תעודות המייפות כוחם של גופים לבצע דברים לפי חוק'. במכון התקנים שמחו מאוד להצעה התעדה.

מ' בר-אשר: האם יש שאלות על המילה sitcom – קומדיית מצבים או קומדיה של מצבים?

א' מגד: העניין אינו מובן לי. מהי קומדיית מצבים? הרי כל קומדיה היא קומדיה של מצבים. אם הכוונה היא למצבים שאינם מתקבלים על הדעת, קיים המונח פארסה, המקובל בכל השפות. מדוע אפוא נחוץ לנו המונח? לא שמעתי בתאטרון שמשתמשים במונח כזה.

א' יבין: זהו סוג מסוים של סדרות טלוויזיה.

א' אבנר: זהו מונח מקצועי שנולד בטלוויזיה כדי לתאר סוגה טלוויזיונית: סדרה שיש בה גיבורים קבועים שנקלעים למצב קומי בגלל הנסיבות. לטעמי אפשר היה שלא להכניסו להודעה למליאה, כי ההצעה העברית היא פשוט תרגום של המונח האנגלי. נשאלנו איך אומרים sitcom, והשבנו שהתרגום הוא קומדיה של מצבים.

מ' בר-אשר: המונח האחרון שנצביע עליו היום הוא ערוץ. האקדמיה החליטה בשעתה אפיק [מונחי קשר ואלקטרוניקה, תש"ל], אך המילה ערוץ השתלטה; תחנות רבות נושאות את השם הזה, וההצעה עכשיו היא לקבלו לצד אפיק. אם אין שאלות, נעבור להצבעה.

הצבעה

בעד התעדה (certification) – רוב
 בעד קומדיית מצבים, קומדיה של מצבים (sitcom) – רוב
 בעד ערוץ (channel) לצד אפיק – רוב

אושרו המילים התעדה (certification), קומדיית מצבים, קומדיה של מצבים (sitcom), ערוץ (בשימוש הרווח בציבור channel; לצד אפיק).